

bankmännens perspektiv och hantering av situationen i Stockholm åren före den stora byggkrisen 1908.

Undersökningens själva huvudfokus ligger på byggmästarnas finansiering av hyresbostadsbyggande mot bakgrund av de strukturella förändringarna på kreditmarknaden samt byggmästarnas huvudsakliga problem vid finansieringen.

Teoretiskt är studien inspirerad av Eli F. Heckscher och hur ett stort behov kan tillgodoses med knappa resurser. Dessutom har Douglass C. North och Ronald Coases begrepp institutionell kontext och Joseph A. Schumpeters teori om kreativ destruktion betydelse för bokens slutsatser.

Byggnadskonjunktorens sammanbrott skildras utifrån externa faktorer som arbetarorganisationernas växande styrka, och en ny inbördes sammanhållning bland leverantörer av byggnadsmaterial.

Analysens kärna är samspelet mellan individer och institutioner, dvs. mellan aktörerna å ena sidan och institutionerna, eller det formella och informella regelverket, å den andra.

Perlinges studie resulterar i att byggmästarna i Stockholm fram till 1908 års kris främst var beroende av krediter av sina leverantörer och i andra hand av privatpersoner men endast i begränsad omfattning av bankkrediter.

Krisen 1908 och dess effekter är exempel på det som Schumpeter kallar kreativ destruktion. En betydande del av byggmästarna som i spekulativt syfte och med bristande kunskaper om byggbranschen sökt lyckan under byggboomen, gick i konkurs, närmare bestämt tre fjärdedelar av dem. De mest oseriösa sållades således bort och bättre förutsättningar skapades för de kvarvarande efter parternas enande om centrala avtal på arbetsmarknaden. Detta skedde 30 år före det s.k. Saltsjöbadsavtalet som sedan dess varit ett rättesnöre för arbetsmarknadens parter. En annan viktig effekt av krisen blev statens ingripande och omorganisering av krediterna för bostadsproduktionen.

Den mest bestående effekten är att det offentliga ointresse för bostadsbyggande förbyttes i ett växande engagemang, vilket kom att prägla hela 1900-talet. Bostadsbyggandet blev genom den process som Perlinge skildrar en viktig angelägenhet för samhället.

Boken är förutom en god beskrivning och analys av ett komplicerat ekonomiskt skeende också en mycket livfull social- och kulturhistorisk skildring av ett framväxande Stockholm i en omvälvande brytningstid där vi också bakom siffror och statistik får möta människor

och öden som fascinerar och berör. Framställningen är rikligt illustrerad med dokumentära fotografier som ger berättelsen extra krydda och dimension. Boken utgör trots sitt relativt begränsade format ett stort och viktigt bidrag till förståelsen av hur Stockholms bostadsbebyggelse möjliggjordes finansiellt i den stora byggboomen runt sekelskiftet 1900.

Göran Hedlund, Lund

Att fånga det flyktiga. Göteborgs Museum 150 år. Mats Sjölin (red.). Carlsson Bokförlag, Stockholm 2011. 320 s., ill. ISBN 978-91-7331-453-4.

Landsarkivet i Göteborg 1911–2011. Byggnader, människor, handlingar. Landsarkivet i Göteborg 2012. 363 s., ill. ISBN 978-91-979866-2-5.

Att nationella museer förläggs till huvudstäder är naturligt. Från det mönstret avviker knappast Sverige. För vårt lands andra stad, Göteborg, har det inneburit att den, vid uppbyggnaden av sitt museiväsende, fått utveckla en annorlunda strategi, ett slags Sonderweg. Ett första steg togs då stadens Kungliga Vitterhets- och Vetenskapssamhälle under 1830-talet började inhysa sina samlingar av främst naturalieföremål i Ostindiska kompaniets huvudbyggnad vid Stora Hamnkanalen. Sedan detta epokbildande företag hade avvecklats under Napoleontiden hade dess centralt belägna byggnader övergått i stadens ägo. Hur museiverksamheten successivt utvecklades i dessa lokaler kan man nu ta del av i den välmatade 300-sidiga antologin *Att fånga det flyktiga. Göteborgs museum 150 år*, med etnologen Mats Sjölin, intendent vid museet, som redaktör.

Liksom vid skapandet av flera andra göteborgska kulturinstitutioner var Sven Adolf Hedlund, Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidnings mångårig chefredaktör, initiativtagare. Denne bondson, uppvuxen på en av måläröarna, hade efter studier vid Stockholms gymnasium och Uppsala universitet samt en sejour i Paris revolutionsåret 1848 knutits till journalistbanan i Örebro, där reformrörelsen med sitt krav på ett mer konstitutionellt styre fått fäste. Det var som tidningsman, tillika delägare i Handelstidningen, han 1852 landade i Göteborg. Inte långt därefter hade han grundat stadens konstförening. Samtidigt som Västra stambanan stod färdig tillkom på Hedlunds initiativ Göteborgs Museum, där det alltså, trots till- och ombyggnader rätt en lokalmässig kon-

tinuitet och där idag de historiska, arkeologiska och industrihistoriska samlingarna fått sin placering. Den mångsidigt verksamme Hedlund, flitig skribent men sällan synlig på redaktionen, därtill riksdagsledamot, kommunalpolitiker och Svenska Freds- och Skiljedomsföreningens förste ordförande, kan även ses som upphovsman till Göteborgs högskola 1891. Utanför dess bibliotek, ritat av brorsonen och arkitekten Hans Hedlund, har han förärats en byst, som alltså lika gärna kunde varit placerad vid museet.

Inledningsvis var systematisk uppläggning och geografisk begränsning inte så självklar för museet men på sikt riktades fokus alltmer mot det västsvenska. Med universitetsutbildade tjänstemän, därtill ofta originella personligheter, blev också de vetenskapliga principerna vägledande. På den naturvetenskapliga sidan märks intendenten och konservatorn August Wilhelm Malm, som trots sitt breda register och gedigna insatser i övrigt främst kommit att ihågkommas för den Malmska valen, en 7 månader gammal och 16 meter lång blåval som strandat i Askimsviken och som han lät transportera, konservera och ställa ut på sin avdelning. Den var länge en av museets främsta attraktioner, inte minst för besökande skolklasser. Under en tid rymdes i dess innandöme också ett kafé, men stanken av tran blev i längden för besvärande. Den etnografiska och kulturhistoriska avdelningen förestods från 1890-talet av Albert Ulrik Bååth, som hade skrivit en avhandling om de isländska sagorna men också med ett förflutet som omhuldad skånsk diktare. Det innebar att han vid sidan av tjänsten genom författande av kantater och hyllningskväden i viss mån kom att ersätta den till Stockholms högskola och Djursholms villastad flyktade Viktor Rydberg.

Göteborgs övriga museer kan ses som avknoppningar från det ursprungliga och centralt belägna innanför Vallgraven. De fick en mer perifer lokalisering i nog så monumentala byggnader. Det gäller Konstmuseet i fonden av Götaplatsen och Naturhistoriska på sin ås i Slottsskogen. Påfallande är också hur man till dessa specialinstitutioner lyckades rekrytera vetenskapligt välmeriterade och legendariska museimän såsom konsthistorikern Axel Romdal och zoologen Leonard Jägerskjöld. Efterträdare till Bååth och föreståndare för de etnografiska samlingarna blev Erland Nordenskjöld, en auktoritet och ett världsnamn på sitt specialområde, sydamerikanska indiankulturer. Långt senare blev detta ett skäl för lokaliseringen av Världskulturmuseet till Göteborg. Under första världskriget hade staden med hjälp av mecenater även begåvats med Röhsska

konstslöjdmuseet, en skapelse av den smått geniale museimannen, arbetsnarkomanen och livsnjutaren Axel Nilsson, som nyligen bestått en biografi, författad av sondottern Louise Brodin. Frapperande är att så många av Göteborgs kulturinstitutioner tillkom som ett led i den stora utställningen 1923, arrangerad till stadens 300-årsjubileum (egentligen två år för sent). Det gäller Götaplatsen med konstmuseet och även Liseberg. I eller nära Slottsskogen placerades inte bara Naturhistoriska museet utan också Botaniska trädgården och Slottsskogsvallen, ritad av arkitekten Lars Israel Wahlman. Det var nära att även Sjöfartsmuseet tillkommit under denna tidrymd. Bygget blev dock åtskilligt försenat genom skeppsredaren och donatorn Dan Broströms död, och invigt först under tidigt 30-tal.

Som så ofta i antologier är standarden på bidragen skiftande. Medan många artiklar är allmänt reflekterande eller belyser ett delområde ger Allan T. Nilson, museets chef 1965–1984, med sitt postuma bidrag en handfast översikt över museets utveckling. Inte minst levererar han biografiska fakta om dess ledande företrädare, bland vilka märks kulturhistorikern Sven T. Kjellberg, som dock relativt snart försvann till Kulturen i Lund, Carl-Axel Moberg och Karl-Gustaf Izikowitz, professorer i arkeologi respektive etnografi. Nilsons beskrivning av hur han själv rekryterades är roande. Oanmäld anlände landshövdingen, historikern och museistyrelsens ordförande Per Nyström till Jönköping, vid vars länsmuseum Nilson då var anställd. Nyström gick noggrant tillväga, besiktigade museet, talade med personalen liksom med sin landshövdingekollega i smålandsstaden. Några skäl att motsätta sig utnämningen av Nilson fann inte Nyström, som istället omgående inbjöd den nye museichefen till sitt residens för att diskutera industrihistoria, ett ämne som båda forskat kring.

Det kan i sammanhanget vara värt att nämna att ytterligare en göteborgsk institution nyligen har jubilerat. Det gäller Landsarkivet, som väl smälter in i kultur- och skolkvarteren kring Götaplatsen. Med anledning av att det nu har passerat sitt första sekel har en egen innehållsrik jubileumsskrift kommit ut, *Landsarkivet i Göteborg 1911–2011, Byggnader, människor och handlingar*, med Peter Nordby och Louise Lönnroth som redaktörer. En av tillskyndarna till arkivet var Henrik Hedlund, som efterträtt sin farbror som GHT:s chefredaktör. År 1902 motionerade han i riksdagen om inrättande av ett landsarkiv i Göteborg. Statsutskottet ställde sig i förstone avvisande. Från det inre Götaland förelåg också ett motstånd, sedan ett landsarkiv tillkommit i

Vadstena slott. Dess föreståndare gjorde gällande att Göteborg vore olämpligt, eftersom det var en öppen kuststad med risk att bli utsatt för anfall av en offentlig flotta. Risker förelåg för bombardemang, varvid arkivet kunde träffas av granater och oersättliga arkivskatter riskera att ohjälpligt förstöras. Därför vore, om ytterligare ett arkiv skulle inrättas, Jönköping eller Skara att föredra. Argumenteringen ter sig löjväckande, särskilt som det hörde till realiteterna att även Vättern kunde storma. Göteborg fick dock sitt landsarkiv, placerat i Vasastaden långt från hav och älv.

Med facit i hand kan man se att i Göteborg har många institutioner tillkommit genom initiativ och stöd från frikostiga donatorer ur den klass av köpmän och grosshandlare, av inhemsk eller utländsk härkomst, som spelat så stor roll. Sin merkantila verksamhet har de förenat med nit och intresse för den kulturella utvecklingen. Måhända är det ur den traditionen som Göteborg utvecklats till en framgångsrik evenemangsstad. I en avslutande artikel reflekterar kulturchefen Björn Sandmark över Göteborgs inte alltför avlägsna 400-årsjubileum. Han ser då ett lämpligt tillfälle att lyfta fram industrisamhällets kulturarv. Det var ju inte alltför länge sedan Göteborg var Sveriges största ”brukssamhälle”, med varven, Volvo och SKF, och en stor andel av de anställda boende inom gångavstånd. Över älven fraktades de med pråmar. Själv minns jag det som igår.

Bert Mårald, Umeå

Maria Sjöberg: *Kritiska tankar om historia*. Studentlitteratur, Lund 2012. 221 s. ISBN 978-91-44-07433-7.

Vilka tolkningar av historien torgförs i historiska översiktsverk? Vilka ideologiska komponenter präglar skildringarna av gångna tider? Ser vi de mönster och värderingar som uttrycks i universitetsläroböcker eller tar vi dem för givna? Mer precist kan man fråga sig vad som står på och mellan radarna i vanligt förekommande läroböcker på universitets- och högskolenivå som Kenneth Neil Camerons *Människan och samhället*. *En världshistoria*, John & William McNeills *Mänskliga nätverk*. *Världshistorien i ett nytt perspektiv* och John McKay m.fl. *A History of World Societies*.

Detta slags frågor präglar Göteborgshistorikern Maria Sjöbergs *Kritiska tankar om historia*. På drygt 200 sidor avhandlar hon en stor del av mänsklighetens historia, eller snarare den västerländska eftervärldens syn

på den. Studien sträcker sig från de första människorna via jordbrukets uppkomst, antikens Hellas och Rom, kejsartidens Kina, synen på relationen mellan muslimer och kristna till renässansen och upplysningen. Kapitlen har karaktären av fristående essäer men förenas av tre gemensamma utgångspunkter som står i fokus för dem, nämligen hur eurocentrism, evolution och könsblindhet varit – och är – återkommande inslag. Såväl det djärva greppet att sträcka sig över årtusenden som de kritiska utgångspunkterna är lovvärda. Huvuddelen av kapitlen kretsar kring historiografiskt präglade studier som utmärks av bredd, djup och analytisk skärpa. Sjöberg presenterar vid olika tillfällen dessutom spännande uppslag till kommande forskning om bl.a. modernitetens, eller snarare moderniteternas, olika ursprung och utformning i olika delar av världen.

Huvudintrycken av *Kritiska tankar om historia* är gott, men det finns också stort och smått att anmärka på. I de tidsmässigt stora svepen går det ibland väl snabbt. Exempelvis är frågan om huruvida Istanbul är en av Europas största städer ingalunda förbunden till frågan om Turkiet är med i EU eller ej, vilket är Sjöbergs utgångspunkt, eftersom två tredjedelar av staden sedan länge räknas till Europa. Vidare framstår det som om bröderna Tiberius och Gaius Gracchus ”vann [...] soldaternas stöd” och därmed säkrade sin maktställning i antikens Rom. Förvisso baserade de till en början framgångsrikt sin ställning på soldater och på Roms underklass, men denna politik var också grunden till deras undergång. Båda dödades till följd av att de sökte stöd hos just dessa grupper, vilket inte framgår av Sjöbergs text.

Av större dignitet är problem i anslutning till bokens bristfälliga nutidsanknytning. Det hade varit intressant om Sjöberg fullföljt den tidsmässigt omfattande undersökningen med ett eller två kapitel som tydligare dragit linjen fram till idag, men att hon sätter streck vid upplysningen är inte det största dilemma. Sjöberg inleder med en kort diskussion om historiens nuvarande starka ställning, åtminstone vad gäller vissa perioder. Hon exemplifierar med Romarriket och andra världskriget, som tycks utöva en särskilt stark kommersiell lockelse. Denna aspekt följs sällan upp. ”Nuets” betydelse är dock återkommande uppe till diskussion, då Sjöberg i olika sammanhang konstaterar att historiker och samhällsdebattörer varit fångna av sin tids värderingar. Hon noterar också, med hänvisning till Klas-Göran Karlsson, att historien återkommande har brukats och att så sker i betydande omfattning i våra dagar. Gott så. Dilemmat är att Sjöberg aldrig sätter in sig själv och sina utgångs-